

חג סוכות: מספר העלים שצריכים לנשור מההדס כדי שיפסל

בס"ד

פתיחה

כאשר התורה מתייחסת למצוות ארבעת המינים, היא לא כותבת בפירוש שצריך לקחת הדס, אלא 'ענף עץ עבות'. הגמרא במסכת סוכה (לב ע"ב) דנה בשאלה מה מוגדר ענף עץ עבות, כאשר משמע ממהלך הדיון שאין לה ספק שמדובר בהדס (שהרי נטלו אותו דור אחרי דור), אך מאותו מהלך אפשר ללמוד אלו נתונים צריכים להיות בהדס:

אפשרות ראשונה שמעלה הגמרא שיהיה צריך ליטול ביחד עם שלושת המינים הנוספים, הוא הזית. אפשרות זו נדחתה, כיוון שעולה מפסוקי התורה שהענף צריך להיות 'עבות', דהיינו עשוי כשרשרת (עלה אחד מונח על העלה שמעליו, שמונח על העלה שמעליו וכן הלאה) - בזית אמנם יש הרבה עלים, אבל העלים פתוחים ואינם נמצאים אחד על השני.

אפשרות שנייה שמעלה הגמרא הוא דולב, כאשר היתרון שלו על הזית שעליו נמצאים בשרשרת. גם אפשרות זו למסקנה נדחתה, כיוון שגם כתוב בפסוק 'ענף', ולומדת הגמרא שהענף צריך להיות מכוסה בעלי העץ, ובדולב למרות שהעלים בשרשרת, הענף מגולה. למסקנה כותבת הגמרא שיש לקחת הדס, שגם עליו בשרשרת וגם מכסים את רוב עצו, ובלשון הגמרא:

"תנו רבנן: ענף עץ עבות - שענפיו חופין את עצו. ואי זה הוא - הוי אומר זה הדס. ואימא (= ותאמר) זיתא! בעינן עבות וליכא (= ואין). ואימא דולבא! בעינן ענפיו חופין את עצו וליכא. תנו רבנן: קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת - זהו הדס. תנא: עץ עבות - כשר, ושאינו עבות - פסול (ועיין הערה¹)."

כאמור למסקנה, ההדס צריך שיהיה עבות ועשוי כשרשרת. במהלך חג הסוכות בגלל העיסוק בארבעת המינים, מצוי שרבים מהעלים נופלים. בעקבות כך נעסוק במחלוקת הראשונים כמה עלים משולשים צריך שיהיו בהדס, האם אפשר לסמוך בדיעבד על השיטות המקילות כאשר נופלים חלק מהעלים, ומתי יש לקנות הדסים חדשים כדי שיהיה אפשר להמשיך בקיום המצווה.

עץ עבות

מהו עבות? נחלקו האמוראים בגמרא בסוכה (שם) בשאלה זו. לדעת רב יהודה בשביל שהדס ייחשב עבות, צריך שלושה עלים שיצאו פחות או יותר מאותה נקודה על הענף. לדעת רב כהנא לעומת זאת, בשביל שהדס ייחשב עבות מספיק ששני עלים ייצאו מאותה נקודה, והעלה השלישי יהיה מעט מתחתיהם או מעליהם.

להלכה נפסק **בשולחן ערוך** (תרמו, ג) כדעת רב יהודה, שצריך דווקא שלושה עלים בקנה אחד, מכיוון שכך עולה גם מגמרא נוספת. באשכנז ככל הנראה לא היו מצויים ארבעת המינים, ולכן פעמים רבות הקילו במקום הצורך (עיין למשל תרמט, ו). גם כאן הקל **הרמ"א** (שם) ופסק, שמכיוון שיש אמורא בגמרא הסובר שמספיק שני עלים ואחד על גביהם, אפשר לסמוך עליו בבית ברירה.

מחלוקת הראשונים

בזמן הזה שההדסים מצויים, אין ספק שגם הרמ"א יודה שיש לקחת הדס משולש בדווקא. כמה אחוזים מתוך ההדס צריכים להיות משולשים? אמנם הגמרא במסכת סוכה (לב ע"ב) כותבת שאורך ההדס הוא ג' טפחים, אך לא מוזכר בגמרא בפירוש כמה אחוזים מהם צריכים להיות מכוסים בעלים משולשים, ומשום כך נחלקו בשאלה זו הראשונים:

א. דעה ראשונה והמחמירה ביותר, היא דעתם של **הגאונים** (מובאים בטור תרמו). הם סברו, שכל הג' הטפחים שבהדס מתחילה ועד סוף צריכים להיות מכוסים בעלים משולשים, ואפילו אם עלה אחד נשר - ההדס פסול. כדבריהם פסקו להלכה גם **המאירי** (לב ע"ב ד"ה וממה), **הר"ן** (טו ע"ב בדה"ר ד"ה משכחת) ו**המגיד משנה** (לולב ז, ב).

ראייה לדבריהם הביאו מדברי רבא, שדחה את דעת רבי טרפון שהצריך הדס באורך חמישה טפחים, כיוון שבקושי ניתן למצוא הדס כשר באורך שלושה טפחים, כך שלא ייתכן שצריך חמישה טפחים. אומר הר"ן, אם רק חלק מההדס צריך להיות מכוסה בעלים משולשים, מדוע אמר רבא שבקושי ניתן למצוא הדס מעין זה? אלא מכאן, שכל ההדס צריך להיות משולש. ובלשון הטור:

"וענף עץ עבות דרשו חכמים שענפיו מכסין את עציו היינו הדס והיכי דמי עבות דקיימא תלתא בחד קינא פירוש שיוצאין ג' עלין סמוכין זה לזה בעיגול אחד שאין א' נמוך מחבירו ואם נשרו רוב העלין של שיעור העבות פסול כתבו הגאונים שצריך שיהא בכל שיעור אורך ההדס עבות ואם לאו פסול."

ב. הדעה המקילה ביותר היא דעתו של **העיטור** (הלכות לולב עמוד ז ע"ב), וכך הבין הטור גם בדעת הרמב"ם. לשיטתו מותר שכל העלים ינשרו מההדס, ובלבד שיישארו שלושה עלים בראשו. ראייה לדבריו הביא מדברי הגמרא הכותבת, שבמקרה בו יבשו כל עלי ההדס ונשארו בו שלושה עלים לחים, ההדס כשר, והוא הדין למקרה בו יש שלושה עלים לחים בלבד, ובלשונו:

"תנו רבנן עץ עבות עץ שהוא עבות, דבר אחר עץ עבות עץ שענפיו חופין את עצמו הוי אומר זה הדס. תנו רבנן, יבשו רוב עליו ונשתיירו ג' בדי עלין לחין כשר, ומסתברא תחלתו כסופו שאם ג' בדי עבות בראש כל אחד ואחד כשר, ולא בעינן (= צריכים) כל שיעורא עבות."

כיצד הגאונים, שכפי שראינו לעיל פסקו שכל ההדס צריך להיות משולש יתמודדו עם ראיית בעל העיטור? ככל הנראה יפרשו, שיש לחלק בין מקרה בו חלק מהעלים התייבשו, למקרה בו הם נשרו. במקרה בו העלים לא נשרו אלא רק התייבשו, מספיק ששלושה יהיו לחים. לעומת זאת אם חלק מהעלים נפלו לגמרי - ההדס פסול.

ג. דעה ממוצעת בראשונים מופיעה בדברי **הראב"ד** (הל' לולב שם) ו**הרא"ש** (ג, י). הם סברו שלכתחילה כל ההדס צריך להיות משולש וכדעת הגאונים, אך בניגוד אליהם סברו שבמקרה בו נשרו חלק מהעלים, כל עוד רובו של ההדס משולש (שלוש עשרה

¹ **בשערי תשובה** (תרנ, ג) הביא את דעת **המור וקציעה** שפסק בעקבות דברי הגמרא, שבמקרה בו יש בהדס עלים שלא מגיעים לתחילתם של העלים הבאים - ההדס פסול. האחרונים (ובניהם **החזון איש** קמו, טו) חלקו על דבריו וכתבו, שדברי הגמרא שהעלה צריך להגיע לעלה הבא, מהוות רק סימן לזיהוי שאכן מדובר בהדס, אבל אין כוונת הגמרא לומר שההדס כשר רק באופן הזה.

סנטימטרים מתוך העשרים וארבעה) - ההדס כשר. כדי לבסס את שיטתם, הביאו שתי ראיות:

ראייה ראשונה: כאשר הגמרא דנה בהלכות לולב, היא פוסקת שבמקרה בו נשרו חלק מעלי הלולב, כל עוד נשארו רובם - הלולב כשר. הרא"ש סבר, שיש להשוות בין דיני הלולב לדיני ההדס, ולכן גם בהדס צריך רוב עלים כדי שהוא יוכשר (שאר הראשונים, שכפי שראינו לעיל חלקו על דברי הרא"ש והראב"ד וסברו שאין להשוות בין לולב להדס, ולכל אחד דין משלו).

ראייה שנייה: הגמרא מביאה סתירה. מצד אחד נפסק, שהדס שנשרו רוב עליו כשר. מצד שני נפסק, שהדס צריך להיות עבות, דבר שלא ייתכן כאשר נושרים רוב העלים. ומסבירה הגמרא, שבברייתא מדובר על הדס מצרי, בו מכל נקודה יוצאים שבעה עלים. בהדס כזה גם אם ינשרו רוב עליו (ארבעה עלים) עדיין יישאר בו שיעור עבות (שלושה עלים).

מתוך כך שהגמרא דנה כיצד ייתכן שההדס עדיין כשר דווקא כאשר נפלו רוב עליו, ולא דנה בשאלה מה הדין כאשר נפלו רק מעט עלים וכדעת הגאונים - מוכח שרק במקרה זה קיימת בעיה, ומכאן ראייה לדברי הראב"ד והרא"ש, ובלשונם של הרא"ש:

"כתב הראב"ד ז"ל דבעינן כולי שיעורא דהדס שיהא עבות למצווה, או רוביה לעיכובא. דהדס דומיא דלולב, מה התם בעינן (= צריכים) רוב העלין בהכשר כדפרישית לעיל, אף בהדס כך. ואם כן אין הכשירו של הדס אלא בעבות, ויש אומרים ובלבד שתהא עבות בראשו, ולא נהירא, ודברי הראב"ד ז"ל מחוורין."

אמנם כפי שראינו, גם הם מודים שלכתחילה רוב ההדס צריך שיהיה משולש, ואת הראייה לכך מביאים מדברי רבא שאמר, שבקושי אפשר למצוא הדס משולש באורך ג' טפחים. בעוד שהגאונים הבינו מדבריו שחובה על כל ההדס להיות משולש (ולכן הוא כמעט ואינו מצוי), הרא"ש הבין שמדובר רק על מצווה מהמובחר, אך בדיעבד מספיק שרובו יהיה משולש.

שעת הדחק

להלכה נפסק **בשולחן ערוך** (תרמו, ה) **וברמ"א** (שם) כדעת הרא"ש, שהדס שרובו משולש כשר, ולכתחילה טוב לקחת הדס שכולו משולש. **הט"ז** (תרמו, ח), **שולחן ערוך הרב** (שם, ד) **והמשנה ברורה** (שם, יח) הוסיפו על דברי הרא"ה, שבשעת הדחק לא רק כאשר רוב הסנטימטרים של ההדס משולשים הוא כשר, אלא דיי בכך שמכל שלושה עלים יישארו שניים, כי גם כך זה רוב.

האם יהיה ניתן לצרף לקולא גם את שיטת הרא"ש וגם את שיטת הרא"ה? כלומר, מצד אחד את דעת הרא"ש שכפי שראינו מסתפק בכך שרוב העלים בהדס יהיו משולשים (13 סנטימטר מתוך 24), ומצד שני את דעת הרא"ה, שבאותם סנטימטרים יישארו רק שני עלים בכל קנה, ולא שלושה? נחלקו בכך האחרונים:

א. **המשנה ברורה** (ביאור הלכה ד"ה ולעיכובא) פסק, שאי אפשר לצרף את השיטות. בטעם הדבר נימק, שהסיבה שסומכים בשעת הדחק על הרא"ה היא, שאחרי הכל לכל אורך ההדס יש שני עלים, ונמצא שרוב עלי ההדס נמצאים. אך אם נצרף את השיטות יוצר מצב בו רוב עלי ההדס לא יהיו קיימים, וכפי שראינו לעיל בדברי הגמרא, ההדס צריך להיות עבות.

ב. **החיי אדם** (קנ, ג) **ושולחן ערוך הרב** (שם) לעומת זאת פסקו, שאפשר לצרף בשעת הדחק את שיטת הרא"ש והרא"ה, למרות שנוצר מצב שרוב עלי ההדס נשרו. אמנם, כפי שמעיר החיי אדם מדובר בקולא דחוקה מאוד, ולכן עדיף במקרה מעין זה לבקש משכן את הדסיו במתנה על מנת להחזיר, ולברך עליהם.

הדס כמוש

עסקנו עד כה בשאלה מה הדין כאשר העלים נושרים, מקרה נוסף העלול לקרות להדסים, היא כמישה שלהם (דלדול מחוסר מים): המשנה במסכת סוכה (לב ע"ב) מונה מספר דברים הפוסלים את ההדס, וביניהם הדס שיבשו עליו. הברייתא (לג ע"א) מפרשת את דברי המשנה וכותבת, שבמקרה בו יבשו רוב עליו אך נשארו בכל הדס שלושה עלים לחים בראשו - ההדס כשר. נחלקו הראשונים בעקבות דברי הגמרא, מה הדין אם נשארו העלים כמושים, דהיינו עלים נבולים:

א. **הראב"ד** (מובא בר"ן טו ע"ב בדה"ר) פסק, שכאשר הגמרא כתבה שמספיק שלושה עלים חיים היא התכוונה לעלים חיים בדווקא, אבל במקרה בו הם כמושים - ההדס פסול. הוא סבר, שאמנם הדס שכולו עלים כמושים כשר, אבל זה רק בגלל שכל ההדס מורכב מעלים כמושים, אבל אין 'כח' לעלים כמושים להציל הדס שהתייבש, ובלשונם של **הר"ן** שהחמיר כמותו:

"וכתב הראב"ד ז"ל דדוקא לחין אבל כמושין לא, דאף על גב דכולן כמושין כשרין כדאיתא בברייתא בגמרא היינו דווקא כולן, אבל לא יפה כוחו של כמוש להציל על היבש כשם שיפה כחו של לח. ואחרים אומרים (= הרא"ש) דלחים דקאמרין היינו למעוטי יבשים, אבל הוא הדין דכמושים סגי (= כשרים), וראוי לחוש לדברי הראב"ד."

ב. **הרא"ש** (ג, י) **והריטב"א** (שם ד"ה תנו) חלקו ופסקו, שכשם והגמרא כתבה ששלושה עלים לחים מצילים את ההדס, הוא הדין לעלים כמושים, ואם יישארו שלושה עלים כמושים בראש ההדס וכל השאר התייבשו - ההדס כשר. ראייה לדבריו הביא הרא"ש מהגמרא המכשירה הדס שכל עליו כמושים, ומכאן מוכח שעלים כמושים כשרים כמו עלים לחים.

להלכה

להלכה **השולחן ערוך** (תרמו, ט) הביא את שתי הדעות - יש פוסלין (הראב"ד) ויש מכשירים (הרא"ש). דעת **הרב עובדיה** שבמקרה מעין זה הלכה כדעת הרא"ש המקל (ילקוט יוסף תרמו), ואילו **המשנה ברורה** (שם, כז) הביא בשם **הפרי מגדים**, שביום הראשון שמצוות ארבעת המינים מהתורה ראוי להחמיר, ובשאר הימים ניתן להקל (ועיין הערה²).

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן שבת או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...

² יש לציין שגם הרא"ש וגם הראב"ד מודים, שכאשר התייבשו שלושת העלים העליונים - ההדס פסול, כי כשם ששלושה עלים לחים בראש ההדס יכולים 'להציל' הדס יבש, כך שלושה עלים יבשים בראש ההדס יכולים לפסול אותו.

³ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com